

GUSTAF JANSSONs liv och leverne i Sommaränge by

Sommaränge är en liten by drygt 2 mil norr om Uppsala, närmare bestämt i Tensta socken. Byn var en radby och bestod av 12 gårdar. Gårdarna var frälsegårdar under Sätuna säteri. Här bodde under 1800-talet ett stort antal personer, många inflyttade från grannsocknar eller andra byar i Tensta (se 1). Gårdarna i byn låg så tätt, berättades det, att det kunde hända att nya pigor när de stökat i ladugården upptäckte att de varit i grannens ladugård. Här i denna gamla by levde Gustaf Jansson större delen av sitt vuxna liv.

Bild nr 1. Häradsekonomska kartan

Gustaf Jansson föddes den 22 september 1830 i Tensta. Hans föräldrar var bonden Jan Larsson i Wansta och hans hustru Cajsa Greta Bengtsdotter. Vid förlossningen biträdde änkan Jansdotter från Wansta. Gustaf döptes 26 september och faddrar var bonden Anders Larsson i Skälby, Erik Jansson i Wansta och hans hustru Anna Greta Pehrsson samt Anna Stina Andersdotter från Wendel.

Wansta var en grannby till Sommaränge och här växte Gustaf upp. Gustaf fick flera syskon. Hans två äldre bröder Lars, f.1826 och Jan Eric, f.1828 dog båda 1841. De avled i sjukdomar med bara några månaders mellanrum. Hans lillebror Peter, f.1839 dör före 1 års ålder och hans yngre syster Greta Maja, f.1841 dör redan 1844. Gustaf, brodern Anders, f.1833, syster Carolina f.1836 och mormodern Maja Ersdotter samt föräldrarna bodde i Wansta, Kumla Utjord, en fastighet med ett taxeringsvärde på 500 Kr. Modern dör 1851 och fadern avlider 1854. Prästen gör då en anteckning i husförhörlängden "båda döda, slut på striden". Fadern Jan har tidigare fått plikta för fylleri samt blivit varnad två gånger av prosten.

1848 flyttar Gustaf till Gödåker där han jobbar som dräng, men bara under ett år för redan 1849 flyttar han till Källbo. Där stannar han till 1850 då han flyttar tillbaka till Wansta, till gård No.4 för att jobba som dräng. Alla gårdarna ligger inom Tensta socken.

Gustaf Janssons far Jan Larsson föddes i grannsocknen Vendel 2 oktober 1803. Hans föräldrar var bonden Lars Andersson i Hof, f.1756 och hans hustru Greta Andersdotter, f.1757. Gustafs mor Cajsa Greta Bengtsdotter föddes i Tensta 17 december 1804. Hennes föräldrar var bonden Bengt Andersson i Wansta, f.1764 i Tensta och Maja Ersdotter, f.1773 i Wendel.

Vid midsommaren 1856, 22 juni, gifter sig Gustaf med Maja Andersdotter från Sommaränge. Maja är född 3 oktober 1832 i Tensta och hennes föräldrar är bonden Anders Larsson i Sommaränge, f.1804 och hans hustru Greta Jakobsdotter, f.1810 i Tensta. I husförhörslängden 1861-1870 står Gustaf Jansson som bonde i Sommaränge. Han och Maja har fyra barn. Kvar på gården bor svärföräldrarna Anders och Greta. Här bor även gammelmormor Greta Pehrsdotter, f.1778 i Tensta.

Gustaf och Maja får flera barn, sonen Johan Erik som föds 12 oktober 1856. Barnmorskan Ekvall från Björklinge assisterar vid förlossningen. Johan Erik döps 16 oktober och faddrar är Erik Jansson och hans hustru från Sommaränge torp samt Eric Larsson i Wrethusen och pigan Carolin Jansdotter i Länna. Två år senare, 27 juli 1858, föds dottern Catharina Sofia och efter ytterligare 2 år föds Maja Greta den 18 mars 1860. Hon dör 1865. Ytterligare två döttrar föds, Anna Stina 1863 och Emma Margareta 1866.

Livet i Sommaränge by går sin gilla gång. Detta finns beskrivet av J.W. Lindström i Uppsala. Han har i sitt förord till "Sommarängsbyn" nedtecknat både egna forskningar och egenupplevda uppgifter från män och kvinnor som bott och levt i eller nära Sommaränge by. En av dessa var rättaren vid Fasma gård J.P.Lundin, som var född i soldattorpet Knösen vid Sommaränge. Hit till Knösen flyttade Gustaf och Majas son Johan Eric som indelt soldat 1880 Han var då nygift.

Byn har under lång tid varit delad mellan två socknar, Tensta och Viksta. Alla barnen i Sommaränge gick i Viksta skola som låg närmast byn.

Man tror att de ursprungliga husen uppfördes under 12-1300-talet och att jorden aldrig var skiftad. Lindström anför att folket i byn under seklernas gång levde och dog i sin lilla värld. Han beskriver livligt hur byns befolkning kan ha upplevt Sveriges olika kungar och krig. Man levde i arbete och möda för att skaffa sig det dagliga brödet. Man hade svårighet att odla den hårda marken, med många stora stenar, med sina dåliga redskap. Men fåren passade på det magra betet och dessutom hade man jakt och fiske. På 1600-talet förvärvades marken av storgodsen, Fasma och Sätuna. På Sätuna finns ett omfattande historiskt arkiv om de båda godsens historia. De har varit nära förknippade med varandra genom arv och släktskap. Detta privata material fick J.W.Lindström ta del av genom majoren Lovén på Sätuna. Sommaränge by har omväxlande hört till de båda godsens.

Lindström skriver "Det är så intressant att försöka rekonstruera livet i gamla sommarängesbyn, och varför? Jo den var en av de få byar som stod kvar som den stått genom århundraden och ända fram mot åren 1890. Storskiftet hade inte rubbat något på den gamla byns grundvalar. På sätt och vis var byn ett stort kollektiv med rötter långt bort i förhistorisk tid." Vid bygget av E4an norr om Uppsala gjordes noggranna arkeologiska utgrävningar av bl.a. ett område benämnt "Sommaränge skog" Här fann man resterna av en stenåldersby. (se 3.)

När jag började forska kring min mans släkt från Uppland var det två saker som slog mig. Slakten har varit mycket "bofast", det var inte någon som flyttade, förutom till grannsocknarna. Det andra var att även om många anges som bönder i kyrkböckerna saknades uppgifter om deras gårdar. Förklaringen tycker jag mig ha funnit i J.W.Lindströms material (se 1). Man levde vidare i sin by enligt mångåriga vanor samt att de var arrendebönder under storgodsen. Lindströms material är baserat på egna kunskaper, han var född 1880, egna forskningar under mycket lång tid samt intervjuer och berättelser från personer som bott i eller nära Sommaränge by. Källkritiskt är det mycket svårt att bedöma trovärdigheten, men jag anser att Lindströms intresse har varit att så riktigt som möjligt beskriva livet i byn. Han bör inte haft något eget intresse att förändra utan har återberättat vad hans sagesmän och sageskvinnor har framfört. Normalt är det ju svårt vid släktforskning att hitta tidstypiska berättelser utan man får förlita sig på mer generella historiska beskrivningar. Men här finns en berättelse om livet i just Sommaränge by. Ett annat intressant dokument är Anders Lindgrens bok "Bara en bondsocken" (se 2) där han på liknande sätt beskriver livet och utvecklingen i Viksta socken. Sommaränge by var ju delad mellan Tensta och Viksta. Även Lindgren har intervjuat personer om deras egna upplevelser samt gjort egna forskningar. Han jobbade som journalist vid Uppsala Nya Tidning och var son till läraren i Viksta, Johannes Lindgren. Enligt min uppfattning har inte heller han haft intresse att vinkla eller förvanska materialet. Naturligtvis kan det finnas minnesfel eller sammanblandningar hos sagespersonerna.

Trots att Sommaränge by var delad mellan två socknar hade man ett gemensamt byalag. Man bodde nära varandra i radbyn och hjälptes åt med många sysslor, och bibehöll gamla traditioner. Man var beroende av varandra men hade även gemensamma fester och glädjeämnen. Trots svåra tider under 1800-talet var utvandringen mycket begränsad.

Allt gjordes för hand. Svarv och spinnrock kom på 17-1800-talet. Potatis fanns inte under 1700-talet utan man åt rovor och kål. Maten lagades över öppen eld i eldstaden, järnspisen kom inte förrän på slutet av 1800-talet. Enligt arrendevillkoren skulle varje bonde utföra körslor för Sätuna, det kunde vara till och från skogen, till bruken och även långkörningar till Gävle och Stockholm. Kvinnorna spann och vävde under vintermånaderna men skötte även djuren i ladugården. Enligt Lindström var man även tvungna att se upp för vargarna. För att mala säden fick sommarängbönderna köra till Snugga och Nyby i grannsocknen Björklinge.

Vårbruket började i maj, klockan 5 var man i stallet för att ge foder till hästarna. Man reparerade gårdesgårdar och hela byn måste vara med för att driva korna på skogsbetet. Men för vargens skull måste korna tas in på kvällen. På 1880-talet blev en häst svårt riven av en varg. I början av juni hade man stortvätt och alla hjälptes åt. Varje bonde hade fyra hästar, detta berodde på att körslor ingick i arrendet. Den största festen under året var "slåtan". Sagesmannen Lundin berättar att det var liv och färg ute när folket från de 12 gårdarna kom ut på ägorna. Det var 4-6 personer från varje gård. Det kunde vara 20 till 30 liar i gång. Klockan 2 på natten mejade de av gräset. Och det var riktiga karlar som kunde föra en lie. Hembryggd svagdricka fanns det mycket av.

"Tidigt på morgonen dukades det till kalas i det gröna. Hela byn var som en stor familj, ingen behövde känna sig som främling. Hantverkarna som bodde i sina stugor i byns utkant, soldater och dragoner, alla var med då det var slåtterantid i byn".

Mycken vidskepelse hade fast rot i byn, man kunde inte läsa och tidningar fanns inte utan nyhetsförmedlarna var kringvandrande handelsmän och andra.

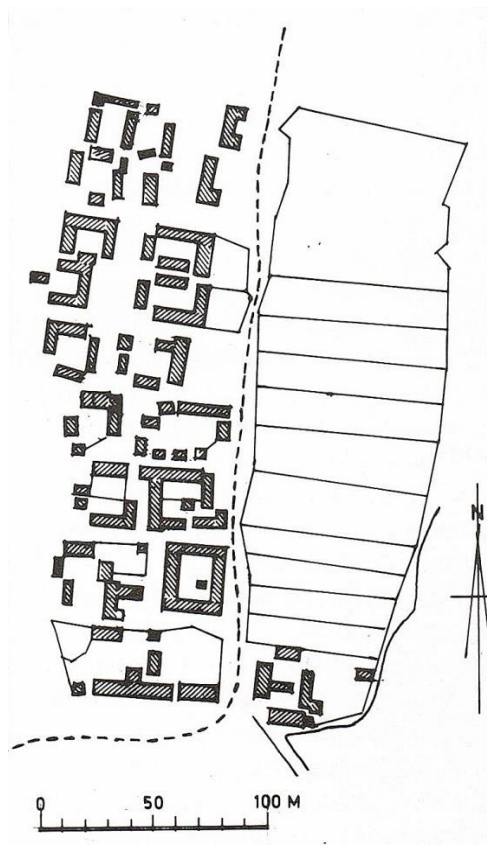

Bild nr 1 Sommaränge by enligt karta från 1760-talet, från Bara en bondsocken.(se 2)

I Lindströms skrift finns en avskrift av ett arrendekontrakt från senare delen av 1800-talet som han fått låna från Sätuna, där man hade infört tryckta kontrakt. Det fanns elva punkter i kontraktet. Kontraktet var på fem år och arrendebonden "ansvarar för alla hemmandet årföljande eller framledes blivande skatter och utskylder av vad namn de än vara må, brandförsäkringsavgiften äfen däri inbegripen." Det ålåg bonden att underhålla husen, vårda skogen och aldrig utan tillstånd tillgripa något därav. Det årliga arrendet utgjordes av betalning av fjorton tunnor spannmål, 13 kördagsverken med par hästar samt 26 karlars och 34 hjälpehjons-dagsverken. Jämte höns och ägg samt att spinna lin och ull. För arbetsinsatser utöver de i kontraktet upptagna betalades kontant ersättning. Kontraktet är undertecknat 13 november 1863. Om arrendebonden inte uppfyllde sina åtaganden, förde ett oordentligt leverne, ofredade grannar eller visade uppstudsighet ledde detta till uppsägning av arrendet och att Sätunas ägare då kunde "arrendatorn då genast utan fardag vräka". Anders Lindgren beskriver på sid.75 i sin bok (se 2) att på en gård kunde det finnas två par hästar, 5-6 kor plus ungnöt, 2-3 kalvar, 12-13 får samt grisar.

Här i denna gamla radby, ursprungligen med 12 bönder, med gamla vanor och traditioner bodde Gunnar Jansson och hans familj. Med jul och midsommarfester, bröllop och begravingar men dock mest med tungt och strävsamt arbete. De får en dotter till 1874, Johanna Carolina. Dottern Emma Margareta, f.1866 dör 1883. 1880 gifter sig sonen Johan Erik, f.1856 med Anna Lena Andersdotter, f.1855 i Tierp.

släckningsredskap anlände under tiden till platsen och så vidtog en ihärdig kamp mot det rasande elementet. Vid 9-tiden var elden begränsad. Af byns 12 gårdar lågo då 7 fullständigt nedbrunna, å 3 hade elden uthusen lagts i aska; endast tvänne, belägna i byns norra del, hade lemnats oberörda af elden. Hela byn eges, af patron J.P.Björkman å Sätuna. Fastigheterna var försäkrade i länets brandstodsbolag för tillsammans endast 6,000 Kr. alla hade sitt lösöre försäkradt med undantag af Johan Persson, hvilken genom branden blifvit totalt utblottad. Byggnaderna lågo tätt tillsammans, nästan alla täckta med halmtak och omgifna af en mängd halmstackar. Om eldens uppkomst berättas, att ett par strykare aftonen före branden begärt logis i den gård, hvarest elden utbröt, hvilket dock blifvit dem förvägradt. Fram på natten körde en torpare förbi platsen, hvarvid hästen visat sig så skygg, att körsvennen måste leda honom fram; någon eld hade då ännu icke förmärkts.”¹

De tolv böndernas by byggdes aldrig mer upp. En av bönderna, Carl Mattson, som i 35 år innehaft ett av arrendehemmanen fick en liten bit jord och kunde bygga sig ett nytt hus. Merparten av bönderna flyttade från Tensta.

Gustaf Jansson bor kvar i resterna av byn. Dottern Anna Stina, f.1863 dör 1888 och hustrun Maja dör 1890. Svärfadern Anders, f.1804 bor hos dem men dör 1892. Gustaf själv dör 1898. Av Gustafs och Majas barn är det bara Johan Erik, Sophia och Johanna Carolina som lever. Sophia gifter sig och flyttar 1880 till Norrhagen i Björklinge. Johanna Carolina är gift och bor i Björklinge och har fem döttrar. Johan Erik bor i soldattorpet med sina två flickor. Dit flyttar Augusta Wig med sina två döttrar. De gifter sig 11 april 1887 och får fem söner.

Några referenser:

1. J.W. Lindström, Uppsala Förord till "Sommarängsbyn" 1953, Nordiska Museet, etnologiska undersökningar, Norunda Härad, Tensta och Viksta socknar, Björklinge.
2. Anders Lindgren, Bara en bondsocken utgiven av Viksta hembygdsförening 1994. (ISBN nr saknas)
3. Vägverket
4. Norunda

---

¹ Egen avskrift av tidningen Upsala 1 november 1887.